

DÄRFÖR DEMOKRATI

OM KUNSKAPEN OCH FOLKSTYRET

ÅSA WIKFORSS

MED MÅRTEN WIKFORSS

fri tanke

Innehåll

Förord	IX
Inledning	15
1 Demokratin och sanningen	33
<i>Den ofelbara diktaturen – och den felbara demokratin</i>	85
2 Populismen och kunskapen	91
<i>Det är diktaturen som fruktar folket</i>	143
3 Expertväldet	149
<i>Den demokratiska freden</i>	195
4 Demokratin i postsanningens tid	203
<i>Den som står i vägen får skylla sig själv</i>	253
5 Sanningen på torget	257
Litteratur	319

Demokratin och sanningen

I POSTSANNINGENS VÄRLD kan det inte finnas någon demokrati. Detta är rubriken på en ledarartikel i *Washington Post* från 2018.²⁷ Artikeln är en av många på samma tema efter att Donald Trump installerats som president 2016. Den stora spridningen av desinformation och Trumps gränslöshet när det gällde sanningen gav skäl till oro. Det talades om en sanningskris och det märkliga ordet *post-truth* utnämndes till årets ord av *Oxford English Dictionary* samma år. Ordet definierades också på ett sätt som knöt an till demokratin, som en tid då objektiva fakta spelar mindre roll för allmän opinion än känslor och tyckande.²⁸ Vad händer med demokratin om den allmänna opinionen inte längre reflekterar fakta? Kan demokratin överleva om känslor och tyckanden tar över? När Frankrikes president Emmanuel Macron talade inför den amerikanska kongressen i april 2018 gav han uttryck för denna oro. Han framhöll att

²⁷ Rubin 2018.

²⁸ I kapitel 4 gör jag ett försök att ge begreppet mer innehåll. Litteraturen runt postsanningens tid har växt exponentiellt sedan jag skrev *Alternativa fakta* 2017. I de kapitel som följer kommer jag att göra en del nedslag men det går inte att täcka in allt. För den som är intresserad finns en föredömlig Facebookgrupp *Källkritik, fake news och faktagranskning*, ledd av Mathias Cederholm, där publikationer i ämnet bevakas. Sociala medier är inte bara av ondo.

vi måste skydda demokratin och kämpa mot falska nyheter och fortsatte: »Utan förnuft, utan sanning, har vi ingen verklig demokrati – eftersom demokratin handlar om korrekta val och rationella beslut».²⁹

Vad gäller Trump vet vi nu vad som komma skulle. Under sina fyra år som president lyckades han sprida drygt 30 000 falska eller missvisande påståenden, och hans presidentskap kännetecknades av konstanta attacker på för honom misshagliga medier, domare vars utslag gick honom emot eller forskare som kom med obekväma vetenskapliga sanningar.³⁰ Det hela avslutades stilenligt med en lögn så stor och så skadlig att det är osäkert om den amerikanska demokratin kommer att överleva – påståendet att demokraterna under valet 2020 ägnat sig åt utbrett valfusk och att Joseph Biden därför inte var en legitimt vald president.

Donald Trumps presidentskap illustrerar hur sårbar demokratin är för desinformation och hur det som är förankrat i en lång demokratisk tradition snabbt kan falla samman om villkoren är ogynnsamma. Samtidigt är frågan om sanningens roll i demokratin komplicerad. Varför skulle förnuftet vara så centralt för demokratin? Handlar inte demokratin om *folkviljan*? Och vad betyder det att säga att demokratin handlar om »korrekta val«, som Macron uttrycker det? Korrekt i vilken bemärkelse? Om vi ska förstå det hot som desinformationen utgör mot demokratin måste vi reflektera över dessa frågor. Det räcker inte med att lite svepande hänvisa till »postsanningens tid« utan vi måste på djupet fundera över kunskapens roll i

29 Macron 2018. *Speech of the President of the Republic, Emmanuel Macron, Before the Congress of the United States of America*, 25 april 2018. Citatet återfinns hos Farkas och Schou 2020, vars idéer jag strax ska diskutera.

30 Se Kessler m.fl. 2021.

demokratin och vilka konsekvenser den digitala verkligheten kan få. Då har vi också bättre möjligheter att skydda oss mot demokratinns fiender.

I det här kapitlet ska jag börja med att undersöka den position som försvaras av skeptikerna – de som anser att det inte finns något viktigt samband mellan demokratin och sanningen eller, till och med, att det råder någon form av motsättning mellan de två. I opposition till Macron och andra menar de att vi fokuserar på helt fel saker när vi oroar oss för att postsanningens tid utgör ett stort hot mot demokratin. De hävdar till och med att allt tal om »postsanning« och falska nyheter bör tas med en nypa salt. Vad har demokratin, *folkstyret*, egentligen med sanningen att göra? Det är en bra fråga, väl värd att reflektera över. För att göra det behöver vi reda ut några av de centrala begreppen i debatten, begrepp som sanning, kunskap och desinformation, men också det helt avgörande demokratibegreppet.

* * *

Forskarna Johan Farkas och Jannick Schou är representanter för den skeptiska linjen. I sin bok *Post-Truth, Fake News and Democracy* (2020) vänder de sig mot den syn på demokratin som de anser Macron ger uttryck för i sitt tal till kongressen. De beskriver denna som antagandet att demokratin kan *identifieras* med sanningen och förnuftet. Syftet med deras bok är att kritiskt granska vad de beskriver som den dominerande berättelsen runt demokratin och postsanningens tid, och att undersöka de antaganden som görs vad gäller relationen mellan demokratin och sanningen. Bland dessa, menar Farkas och Schou, hör tanken att följande begrepp med nödvändighet hänger